

TÜRK DİLİ II

V. BÖLÜM

YAZILI ANLATIM TÜRLERİ

DÜŞÜNCE DEĞERİ OLAN YAZILAR I

YAZILI ANLATIM TÜRLERİ

1. DÜŞÜNCE DEĞERİ OLAN YAZILAR

1.1. HABER

1.2. MAKALE

1.3. FIKRA

1.4. ELEŞTİRİ

1.5. DENEME

1.6. SÖYLEŞİ

1.7. RÖPORTAJ

Bir duygunun, bir düşüncenin, bir hayâlin, bir isteğin yazı ile anlatılmasına **yazılı anlatım** denir. Yazılı anlatım da kendi içinde türlere ayrılır. Yazılı anlatım türleri, bir yazılı anlatımın biçim ve içerik özelliklerine göre içine girdiği türlerden oluşur.

Anlatım türleri çağın gereklerine göre zamanla artabilir ya da kimi yazılı anlatım türleri artık kullanılmaz olabilir. Söz gelimi gazete ile kitle iletişimi bulunmadan önce makale, fıkra, röportaj... gibi yazılı anlatım türleri de bilinmiyordu.

**YAZILI ANLATIM TÜRLERİNİ DÜŞÜNCE
DEĞERİ OLAN YAZILAR, SANAT DEĞERİ
OLAN YAZILAR VE YAZIŞMALAR OLMAK
ÜZERE ÜÇE AYIRABİLİRİZ:**

Düşünce Değeri Olan Yazılar

Haber

Makale

Fıkra

Eleştiri

Deneme

Söyleşi

Röportaj

Gezi

Anı

Günlük

İnceleme

Biyografi

Otobiyografi

Bibliyografi

Sanat Değeri Olan Yazılar

Şiir

Öykü (hikâye)

Fabl

Fıkra (Kısa Gülmece Öykü)

Roman

Tiyatro

Senaryo

Yazışmalar

Özel Yazışmalar

Resmî Yazışmalar

İş Yazışmaları

Bütün yazılı anlatımlarda uygulanacak genel kurallar:

- Yazar yapmacıklıktan uzak olmalı, halkın anlayacağı dil ile yazmalı, yazıyı söz oyunları ile süslememelidir.
- Yazarın anlatımı açık olmalıdır. Bunun için de yazar, kullandığı dilde yetkin olmalı, sözcükleri iyi seçmeli, dilbilgisi yanlışları ile anlatımı bozmamalıdır. Cümleleri doğru kurmalı, gereksiz yere uzatmamalıdır.
- Anlatım kesik kesik, tutuk olmamalı. Akıcı bir anlatım yakalanmalıdır.
- Her yazıda, yazım kuralları doğru uygulanmalı, noktalama işaretleri doğru kullanılmalıdır.

1. DÜŞÜNCE DEĞERİ OLAN YAZILAR

Toplumunu, bilimsel, siyasal, sanatsal ya da sosyal bir konu üzerinde düşündürmeyi, tartıştırmayı, bu yolla gerçeklere ulaştırmayı, amaçlayan yazı türlerine **düşünce yazıları** denir. Topluma haber iletmeyi amaçlayan yazılar da bu kümede ele alınır.

Yazar ya da haberci, okuyucusunu bilgilendirmek ister. Düşünce yazıları duygusal boyutlu yazılar değildir, bir gözlem ya da deneyime dayalı yazılardır. Yazarın sanatlı anlatım kaygısı yoktur. Genellikle gazetelerden tanıdığımız yazı türleridir. Birçoğu sonradan kitaplaşır.

1.1. HABER

Günlük gazetelerde, belli aralıklarla yayınlanan dergilerde, meslek kuruluşlarının belli aralıklarla yayınladığı bültenlerde; radyo ve televizyonlarda belli zaman aralıklarıyla sunulan bültenlerde halka duyurulmak üzere yayımlanan yazılara **haber** denir. Haber kaynaklarını üçe ayırabiliriz:

1. Resmi Haberler

2. Özel Haberler

3. Ajans Haberleri

Resmi haberler, resmi ve özel kuruluşlardaki yetkili kişilerden alınan haberlerdir. Özel haberler, halk arasından toplanır. Ajans, haber toplama ve yayma işleriyle uğraşan kuruluştur. Haberde; yurtiçindeki, yurtdışındaki önemli ya da ilginç olaylar kısa ve özlü bir biçimde halka sunulur, gerekirse resimle, fotoğrafla desteklenir. Haber yazıları, anlattığı olayın türüne göre ad alır: Siyasal haberler, ekonomik haberler, bilimsel haberler, teknoloji haberleri, sanat haberleri, spor haberleri, sosyal haberler... vb.

Haber yazısının belirleyici özellikleri şunlardır:

- Haber plânı tersine dönmüş piramit diye bilinir. Tersine dönmüş piramitte, haberin giriş bölümünde olay birkaç cümle ile özetlenir. Gelişme bölümünde sözü uzatmadan gerekli ayrıntılar verilir. Sonuç bölümünde ise olayın etkisi, olaya el koyma anlatılır.
- Haber ilginç olmalıdır. Haberın başlığı da ilginç olmalı, başlığa gözü takılan okuyucu, gerisini okumak için can atmalıdır.
- Haber duyulmamış olmalıdır. Okuyucu duyduğu bir olayı ikinci kez okumaz.
 - Haber önemli olmalıdır. Haberın ilgilendirdiği okuyucu kitlesi geniş olmalıdır.
 - Haber doğru olmalıdır. Muhabir haberi tarafsız yazmalı, habere yorum katmamalıdır. Yorum köşe yazarlarının işidir.
- Haber yazılarında, muhabir okuyucuyu haberle baş başa bırakmalı, okuyucusuna kendi varlığını hissettirmemelidir.

Haber Örneği

"ABD'de 14 yıl önce geçirdiği trafik kazasında ağır yaralanan ve kendisine "bir daha konuşamaz" teşhisi konulan bir Amerikalı, konuşma yetisine 2 papağanı sayesinde yeniden kavuşmasının ardından hayatını kuşlara adadı.

Washington'daki evinde halen 80 kuşla birlikte yaşayan 50 yaşlarındaki Brian Wilson, 1995'te geçirdiği trafik kazasında ağır yaralandı.

Doktorlar, kaza sırasında emniyet kemeri takılı olmayan Wilson'ın bir daha konuşamayacağını ve hayatının geri kalanında yatalak kalacağını söylediler, ancak 2 geveze papağan sayesinde Wilson konuşma yetisine tekrar kavuştu.

Emekli itfaiyeci Wilson, '2 kuş bana konuşmayı öğretti. Başımdaki yara o kadar kötüydü ki, hayatım boyunca 2 yaşındaki bir çocuk gibi bile konuşamayacağımı sanıyorlardı. Ancak 2 papağanım benimle konuşmaktan hiç vazgeçmedi. Sonra bir gün ağzımdan bir kelime çıktı, sonra bir kelime daha, sonra daha fazlası' diye konuştu.

Artık neredeyse normal şekilde yürüeyebilen Wilson, papağanlara minnettar olduğunu göstermek için hayatını kendisinin yeniden konuşmasını sağlayan bu kuşlara adadığını söyledi.

Evini papağanları ve sahiplerinin istemediği birçok kuş için barınak hâline getiren Wilson, 'Onlar için elimden geleni yapıyorum. İsteyebilecekleri her şey burada var' dedi.

Kuşlar için Wilson Papağan Vakfı'nı kuran Wilson, halen yaklaşık 80 kuş beslediğini, aylık masrafının yaklaşık 6 bin dolar olduğunu ve gelir elde etmek için kuşlarla gösteriler düzenlediğini belirtiyor.

1.2. MAKALE

Herhangi bir konuda bilgi vermek, bir fikir veya konuya açıklık getirmek, yeni bir görüş ve düşünceyi ileri sürmek, ele alınan konu üzerinde yapılan inceleme ve araştırma sonuçlarına göre deliller göstererek, bu yeni görüş ve düşünceleri desteklemek ve doğruluğunu ispatlamak gayesiyle yazılan bilim ağırlıklı gazete ve dergi yazıdır.

Makale, temeli düşünce olan bir yazı türüdür. Makalede konu sınırlaması yoktur. Bir düşünce, toplumsal bir olay, bilimsel bir gerçek, söz sanatları, plastik sanatlar, makalenin konusu olur. Makaleler bir tezi savunma yazıdır. Bu nedenle yapısı, ortaya atılan bir görüş ve bu görüşü destekleyecek düşüncelerle örülür.

Makalenin belirleyici özellikleri şunlardır:

- Düşünsel planla yazılır.
- Yazar anlattıklarının doğruluğuna güvenmeli, anlattıklarını bir mantık çerçevesine oturtabilmelidir. Her anlattığı, önceki anlattıklarıyla çelişmemelidir.
- İşlenen konu kendinden önceki söylenmişlerden, yazılmışlardan ayrı olmalıdır.
- Okuyucuya konunun önemini kavratılmak için örnekleme, karşılaştırma, tanık gösterme gibi nesnel verilerden yararlanmalıdır.

Makale Örneği

CÜMLE NASIL TANIMLANMALIDIR?

Halil İbrahim DELİCE

ÖZET

Cümle, dilbilgisi çalışmalarında doğru tanımlanmamaktadır. Her tanım, tanımı yapılacak kavramın anlambirimcikleriyle yapılır. Bu nedenle, cümlenin anlambirimcikleri doğru tespit edilmeli ve cümle bu doğrultuda “Cümle, bir yüklemle -biri mutlaka özne veya nesne olmak koşuluyla- ona bağlı en az bir tamamlayıcıdan oluşan ve bir kılış, oluş veya durum bildiren sözdizimidir.” şeklinde yeniden tanımlanmalıdır. Bu tanım, cümle ile ilintili diğer konuların da doğru anlaşılmasına yardım edecektir.

Anahtar sözcükler: Cümle, anlambirimcik, cümlenin tanımı, yargı, yüklem.

HOW TO IDENTIFY THE SENTENCE?

ABSTRACT

Sentence is not modified correctly in grammar works. Every definition is modified with allosemes of concept having been determined. On this account allosemes of sentence must be ascertained correctly and accordingly sentence must be modified again as “Sentence is syntax which consists of a predicate and at least one adscitious -provided that one of them is subject or object- and declares act, occurrence or state”. This definition would help that another matters associated with sentence are understood correctly.

Key words: Sentence, alloseme, definition of the sentence, judgement, predicat.

Cümle terimi, dilbilgisi çalışmalarında anlambirimciklerine uygun olarak tanımlanmamaktadır. Bu yüzden de cümle ve cümle terimine dayanan diğer dil bilgisi konuları doğru ele alınmamakta; bu durum da dil bilgisi alanında pek çok farklı ve çelişkili yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Cümlenin doğrudan tanımının yapıldığı kaynaklara örnekleme metoduyla seçki yaparak baktığımızda cümlenin temel anlambirimciği olarak yargı kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin, ‘kendi kendine yeten bir yargı’ (Banguoğlu 1974: 522), ‘bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eyleme veya çekimli bir eylemle birlikte kullanılan sözcükler dizisi’ (Hatipoğlu 1982: 99), ‘bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisi’ (Karahan 1991: 40), ‘bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubu’ (Ergin 1994: 405), ‘bir hüküm, bir düşünce, bir duygu vb. ifade etmek üzere çekimli bir fiille veya sonuna cevher fiili getirilen bir isimle kullanılan kelimeler dizisi’ (Topaloğlu 1989: 48), ‘aralarında birtakım ilişkiler bulunan, bazı kurallara göre bir araya gelen ve belli bir anlamı olan sözcük dizimi’ (Koç 1992:262), ‘bir duyguyu, bir düşünceyi, bir hareketi, bir olayı, okuyan ve dinleyende herhangi bir soruya meydan vermeyecek şekilde tam olarak anlatmaya yarayan kelime veya kelime dizisi’ (Karasoy vd. 2004: 209), ‘bir düşünce, bir olay, bir istek, bir yargı anlatan kelime ya da kelimeler dizisi’ (Toparlı vd. 1996: 102).

Cümleyle ilgili tanım ve ibarelerde mevcut bulunan anlambirimcikleri şöyle listelemek mümkündür:

1. ‘Kendi kendine yeten bir yargı olması’,
2. ‘tek başına kullanılan çekimli bir eylemin cümle olması’,
3. ‘çekimli bir eylemle kullanılan sözcük veya sözcükler dizisi olması’,
4. ‘bir düşünce, fikir, duygu, durum veya olayı tam olarak (okuyan ve dinleyende herhangi bir soruya meydan vermeyecek şekilde) aktarmak için kullanılıyor olması’,
5. ‘kelime veya kelime dizisi olması’,
6. ‘bazı kurallara göre bir araya gelen ve aralarında birtakım ilişkiler bulunan sözcük dizimi olması’.

Önce birinci anlambirimciği sorgulayalım. Anlambirimciğin temel özelliği ‘sadece o sözcüğe has’ olmasıdır. Evet, cümle bir yargı bildirir; ancak, bu özellik, sadece cümleye özgü bir özellik değildir. İletişim ortamı bağlamında yerine göre bir ‘Tüh!’ sözcüğü ‘Yanıma şemsiyemi almayı yine unuttum!’ yargısını; ‘kot pantolonlu çocuk’ sözcük öbeği de ‘Çocuk kot pantolonu giymiş.’ yargısını bildirir; ancak, cümleyi ‘yargı’ kavramı etrafında tanımlayan hiçbir dilci bu yapıları cümle saymaz.

Bu tespate ‘Bu yapılardaki yargı, yüzeysel yapıda değil; derin yapıdadır.’ şeklinde itirazlar gelebilir; ancak, derin yapı ve yüzeysel yapı, birbirinden ayrılmaz iki kavramdır ve birlikte ele alınması gerekir. Ayrıca, yargı sözcüğü, sadece yüzeysel yapıya hasredilecek kadar somut bir kavram da değildir; oysa, cümle soyut tarafları olmakla birlikte daha çok somut bir sözcüktür ve temel anlambirimciklerinin de somut olması beklenir.

İkinci olarak listelenen ‘tek başına kullanılan çekimli bir eylemin cümle olması’ anlambirimciği ise -başka bir yazının konusu olmakla birlikte- cümlenin tanımında asla kullanılmamalıdır; çünkü, çekimli bir eylem tek öge sayılamaz. Eylem yüklem ögesini oluştururken kişi ekleri de özne ya da nesne ögesini oluşturur. Yani, çekimli bir eylem, aslında Y+Ö (Okudum. = Okuma eylemini ben yaptım.) veya Y+N (Hastalandım. = Bedenim hastalanmaya konu oldu.) demektir. Örneklere bakıldığında çekimli fiil, cümle gibi görünmekte; ancak, bu yapılarda en az iki öge bulunma durumu söz konusudur. Dolayısıyla, bu anlambirimcik de cümle tanımında kullanılmamalıdır.

Üçüncü olarak ele alınan ‘çekimli bir eylemle kullanılan sözcük veya sözcükler dizisi olması’ anlambirimciği -cümlelerin doğru anlambirimcileri sorgulanırken görüleceği üzere- cümlelerin tanımında kullanılabilecek bir anlambirimciktir; ancak eksiklikleri vardır. Bu eksiklik ‘bir yükleme özne veya nesneden birinin mutlaka bulunması koşuluyla onun tamamlayıcılarından oluşan sözdizimi’ şeklinde giderilebilir.

Dördüncü olarak listelenen ‘bir düşünce, fikir, duygu, durum veya olayı tam olarak (okuyan ve dinleyende herhangi bir soruya meydan vermeyecek şekilde) aktarmak için kullanılıyor olması’ anlambirimciği de yine cümleyle ilintili olmasına rağmen birtakım eksiklikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlambirimcik de cümlelerin temel özellikleri doğrultusunda ‘bir kılış, oluş veya durumu aktarıyor olması’ diye düzeltilebilir.

Beşinci olarak listelenen ‘kelime veya kelime dizisi olması’ anlambirimciğindeki ‘kelime olması’ ibaresinin cümleyle bir ilgisinin olmayacağı yukarıda zikredildi; ancak ‘kelime dizisi olması’ kısmı ‘sözdizimi’ sözcüğüyle değiştirilerek cümlelerin anlambirimciği diye düşünülebilir.

Altıncı olarak listelenen ‘bazı kurallara göre bir araya gelen ve aralarında birtakım ilişkiler bulunan sözcük dizimi olması’ anlambirimciği, yine cümle için doğru; ancak, sadece cümleye has bir durum değildir. Dolayısıyla, cümlenin anlambirimciği olarak kullanılmamalıdır.

Demek ki, cümle tanımı için kullanılan anlambirimciklerden en temele alınanı da dâhil olmak üzere pek azı -o da eksik bir şekilde- doğrudur. Öyleyse, cümle teriminin tanımında kullanılacak anlambirimcikler nelerdir ve bu doğrultuda cümlenin tanımı nasıl yapılmalıdır?

Öncelikle, cümlenin en temel anlambirimciği yüklemdir; çünkü yüklem ögesi olmayan sözdizimine hiç kimse cümle dememektedir. Bir söz dizimine cümle denebilmesi için o dizgenin eksiltili veya eksiltisiz bir yükleme yaslanması gerekmektedir.

İkinci olarak -en az birinin özne veya nesneden olması koşuluyla- dil bilgisel zorunluluktan veya dil kullanıcısının isteğinden dolayı eklenmiş yüklemi tamamlayıcı öğelerden oluşmasıdır.

Üçüncü anlambirimcik ise cümlenin gerçekliğine dayanmaktadır. Dilin -aslında- gerçek dünyanın insan zihninde izdüşümünü sağlayan bir semboller dünyası olduğu herkesin malumudur. Bu bağlamda, dil öncesi gerçek dünyada dile aktarılabilecek her şey, canlı veya canlı gibi düşünülen ve canlılık özelliği yüklenenlerin kılış eylemleri (özneli eylemler), canlıya bağlı olmaksızın kendiliğinden gerçekleşen oluş eylemleri (nesneli eylemler), kılma ve olmaların sonrasında ortaya çıkan durumlar olmak üzere üç grupta değerlendirilebilir. Bu üç grup gerçeklik, semboller dünyası olan dile aktarılırken kılış (özneli) eylemleri kılış fiilleriyle, oluş (nesneli) eylemleri oluş fiilleriyle çeşitli durumlarsa ek-fiil veya yardımcı fiil almış bir isimle vücut bulur. Dolayısıyla, cümle kavramının zihnimize şekillenmesini sağlayan cümlenin hangi gerçekliğe yaslandığı durumu da 'kılış, oluş ve durum' sözcükleriyle karşılık bulmaktadır. Bu nedenle 'kılış, oluş ve durum bildirmesi' cümlenin tanımında kullanılabilecek üçüncü anlambirimciktir.

Bu üç anlambirimcikten başka cümle tanımında kullanılabilir cümleye özgü anlambirimcik de görülmemektedir. Bu durumda cümlenin tanımı: ‘Cümle, bir yüklemle -biri mutlaka özne veya nesne olmak koşuluyla- ona bağlı en az bir tamamlayıcıdan oluşan ve bir kılış, oluş veya durum bildiren sözdizimidir.’ Şeklinde yapılmalıdır. Bu tanım doğrultusunda ortaya çıkan cümle tiplerini üç örnek cümleyle modelleyebiliriz: ‘Yağmur yağıyor.’ cümlesi bir oluş cümlesidir ve sadece ‘Yağıyor.’ şeklinde yüklemle derin yapıdaki anlamı aktarmak mümkün değildir. ‘Hava güzel.’ cümlesi bir durum cümlesidir ve sadece ‘Güzel.’ şeklinde verilmek istenen anlam yüklemle ifade edilemez. ‘Hasan gitmedi.’ cümlesi bir kılış cümlesidir ve sadece ‘Gitmedi.’ yüklemiyle aktarılmak istenen cümlesel anlam iletilenmiş olur. Bu üç cümle de en az iki söz içerdiği için de her cümle mutlaka bir söz dizimi olmak zorundadır.

Yukarıda yapılan cümle tanımı, cümlenin anlam özelliklerinden ziyade yapısını öne çıkarmaktadır; ki, bu da cümlenin anlam aktarımı için kullanılan çok değişik biçimbirimlerden biri olması hasebiyle doğaldır. Yani, cümle yanında sözcük ve sözcük öbekleri de yerine göre bir cümleyle aktarılabilecek anlamı aktarmak için kullanılabilmesi için cümlenin ‘yargı’ kavramı etrafında anlam esaslı bir tanımından ziyade ‘yüklem’ esaslı bir tanım etrafında yoğunlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

BANGUOĞLU, Tahsin (1974); Türkçenin Grameri, Baha Matbaası, İstanbul.

ERGİN, Muharrem (1994); Üniversiteler İçin Türk Dili, Bayrak Yayınları, İstanbul.

HATİBOĞLU, Vecihe (1982); Türkçenin Sözdizimi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara.

KARAHAN, Leyla (1991); Türkçede Sözdizimi, Akçağ Yayınevi, Ankara.

KARASOY, Yakup, YAVUZ, Orhan, KAYASANDIK, Ahmet, DİREKÇİ, Bekir (2004); Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, 3. Baskı, Tablat Kitabevi, Konya.

KOÇ, Nurettin (1992); Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

TOPALOĞLU, Ahmet (1994); Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.

TOPARLI, Recep, KARATAŞ, Turan, VURAL, Hanifi (1996); Türk Dili, Üçüncü Baskı, Seyran Yayınları, Sivas.

1.3. FIKRA

Günlük siyasi, toplumsal, kültürel, her türlü olayı, ülke sorunlarını veya herhangi bir konuyu anlatan, gazete ve dergilerin köşelerinde yayınlanan, yazarın ispat ve belgeleme yoluna gitmeden, kendi bakış açısına göre yazdığı kısa yazılara “fıkra” denir. Köşe yazısı diye de bilinir.

Bu yazı türünü, halk arasında anlatılan kısa, güldürücü, ders verici olay anlatılarıyla karıştırmamak gerekir. Fıkra, gazetelerdeki köşe yazılarındanır. Her gün aynı köşe ya da sütunda yayınlanır. Siyasal, ekonomik, eğitim... gibi günlük toplumsal konular ayrıntıya girilmeden kısaca işlenir.

Fıkra yazısı makalede olduğu gibi bilimsel verilere ve kaynaklara göre yazılmaz. Yazar seçtiği konuyu yorumlayarak kamuoyu oluşturmaya çalışır. Halkın dikkatini çekecek, sade, anlaşılır, konuşma diline yakın ifadeler kullanılır. Fıkra yazılarında önemli olan konuların “güncel” olmasıdır.

Fıkranın belirleyici özellikleri şunlardır:

- Makale gibi düşünsel plânla yazılır. Fakat makaleden kısa yazılardır.
- Yazar anlattıklarını kanıtlamak zorunda değildir. Bilimselden çok kişisel görüşünü açıklar, okuyucusunu kendisi gibi düşündürme kaygısı yoktur.
- Günöbirlik yazılardır, en beğenileni bile birkaç gün sonra unutulur.
- Yazar, yapmacıklıktan uzaktır. Anlatım yalın ve sade bir dille yapılır.
- Anlatım yazarın kendine özgü olmalıdır.

Fıkra Örneği

KİTAP FUARI'NDAN İNSAN MANZARALARI

TÜYAP Kitap fuarı, yayıncılar pek memnun görünmüyorsa da, her zamanki gibi cıvıl cıvıl. Hele hafta sonları iğne atsanız yere düşmüyor. Geçen cumartesi günü uğramak gafletinde bulundum, hava soğuk olduğu için biraz kalınca giyinmişim, sıcaktan ve havasızlıktan boğuluyordum. Bir yandan da, kendi kendime, iki katlı fuar alanını dolduran insanları, kitapla ilişkilerine göre tasnif etmeye çalışıyordum. O gün düşündüklerimi bugün sizlerle paylaşmak istiyorum:

Yazarlar: Ya konferans salonlarındaki panellerden birine konuşmacı olarak, ya kendileri için düzenlenmiş imza gününe katılmak üzere gelmişlerdir. Kitaplarının satılıp satılmadığını kontrol etmek için gelenleri de bunlara ilave edebilirsiniz.

Gerçek kitapseverler: Aslında gerçek kitapseverler, fuar olsun olmasın, istedikleri kitaba rahatlıkla ulaşabilirler. Fuarı olsa olsa nabız yoklamak, binlerce kitabı bir arada görebilmek, basılı kâğıt kokusunu daha kesif bir biçimde hissedebilmek için gelmişlerdir.

Günah çıkarmaya gelenler: Kitabın ve okumanın önemine inanmışlardır, ancak işlerinin yoğunluğu yüzünden kitapçılara uğramaya fırsat bulamaz, bu yüzden kendilerini ciddi bir biçimde suçlu hissederler. Kasım ayı başlarında açılan TÜYAP Kitap fuarı yahut Ramazan aylarında açılan dinî Yayınlar Fuarı, onlar için günah çıkardıkları bir çeşit mabet gibidir. Hafta sonu birkaç saatlerini ayırıp en ucuzundan birkaç kitap alarak üç beş ay idare edecek kadar arınır, rahatlarlar.

Parasız entelektüel adayları: fuar boyunca cafe'yi mekân tutup selüloz kokusunu teneffüs ederek ve entelektüel ağabeylerinden öğrendikleri “söylem”, “bağlam” gibi lügatleri barlarda harcadıkları için kitaba para bulamayan, okudukları fakültelerde de amfilerden çok kantinleri tercih eden kot pantolonlu, at kuyruklu vb. gençler.

Öğrenciler: Kitapsever öğretmenlerin, kitabı tanısin, kokusunu alsınlar diye toparlayıp getirdikleri ortaokul ve lise öğrencileri. Yeterli harçlığı bulunanlar birer ikişer kitap alırken diğerleri katalog toplamakla yetinirler.

Şöyle bir uğrayan sade vatandaş: Kalabalığı görünce merak saikıyla elli bin lirasına kıyıp içeri giren ve binlerce kitaba hayretle bakarak “Bunları kim okuyacak?” diye düşünen sade vatandaş.

Dolduruşa gelenler: fuar yaklaşırken birden kitapsever kesilen gazete ve televizyon dolduruşuna gelerek maile fuarı teşrif eden, şan olsun diye bir yığın kitap alıp yıl boyunca hiç birinin kapağını açmayanlar.

Nerede sabah orada akşamcılar: vakit geçirmek için elli bin lirayı bastırıp içeri dalan, yapacak işleri olmadığı için kalabalığı seyrederek kendilerince hoşça vakit geçiren işsiz güçsüz takımı. Onlar için ha kitap fuarı, ha hediyelik eşya fuarı, ha cambazhane, hiç fark etmez!

Ve araklayıcılar: El çabukluğuyla her stand’dan birer ikişer araklayan kitap hırsızları. Artık okurlar mı, okuturlar mı, orasını Allah bilir!

Okuyanlara helal olsun!

Beşir Ayvazoğlu

1.4. ELEŞTİRİ

Bir sanat eserini veya birinin bir konudaki görüşlerini değişik açılardan inceleyen, değerlendiren ve yorumlayan yazı türlerine “ eleştiri” adı verilir.

Eleştiri de temeli düşünce olan bir yazı türüdür. Konu sınırlaması yoktur. Sanat, edebiyat ya da düşünce yazılarının içeriği ile bu içeriğin işlenişini, değerli ve değersiz yönlerini ortaya koyan bir yazı türüdür. Yazarın yazıyı kendine göre, yazıyı ilgilendiren topluma göre, kendi alanındaki diğer çalışmalara göre değerlendirdiği yazılardır.

Eleştirinin belirleyici özellikleri şunlardır:

- Düşünsel planla yazılır.
- Konu, yazının sonuna dek değerlendirilmesi yapılan esere bağlı kalmalıdır. Eser ile ilgili, değerli ve değersiz diye gösterilen yargılar, eserden alınacak örneklerle dayandırılmalıdır.
- Yazar, yargılarında belirli ölçülere bağlı kalmalı, eleştirileri nesnel olmalıdır.
- "beğendim, hoşuma gitti"... gibi öznel değerlendirmelerden kaçınmalıdır. Bunun yanında eleştiri yazısını okutacak olan elbette eleştiri yazarının kendine özgü konuyu ele alış biçimi, kendine özgü yorumlayışı ve anlatımındaki üslûbudur.
- Eleştirisi yapılan çalışma, bütün boyutlarıyla ele alınmalı, kendi türü içindeki bilimsel, sanatsal, toplumsal yere oturtulmalıdır. Alanındaki diğer çalışmalarla karşılaştırılarak bu türe kattıklarıyla, kendisinden beklendiği halde katamadıklarıyla ele alınmalıdır. Bu da gösteriyor ki eleştiri yazarı, her konuda eleştiri yazısı yazamaz, ancak uzmanı olduğu alanda yazabilir. Eleştiri yazarının alan bilgisi, eleştirdiği çalışmayı yapanın alan bilgisi ile en azından aynı düzeyde olmalıdır.

Eleştiri Örneği

“YAPRAK DÖKÜMÜ” Tiyatro Klasığı Olmaya Aday Bir Oyun

Yaprak Dökümü, standart Türk klasikleri okurunun ilk elden başvurup keyifle okuduğu romanlardan biri. Reşat Nuri Güntekin'in usta kaleminden süzülen karakterler, olanca doğallığıyla bizden birileri. Roman okurları için, okudukları karakterleri sahnede görmek de ayrı bir keyif olmalı. Çünkü İstanbul Şehir Tiyatroları'nda Nedret Denizhan'ın rejisiyle sahnelenen “Yaprak Dökümü”, o yıllardan bugüne ve bugünden yarına,”değişim”in parçaladığı bir ailenin yaşamından, bir ülkenin parçalanmışlığına “perde” aralıyor.

Oyunun dekor tasarımını Nurullah Tuncer, kostüm tasarımını Ayşen Aktengiz Bayraşlı, müziklerini Bora Ayanoğlu, ışık tasarımını Mahmut Özdemir, efekt tasarımını Levent Akman gerçekleştirmiş. Yaprak Dökümü'nde Savaş Dinçel(Ali Rıza Bey),Gürol Güngör(oğlu Şevket rolünde), Güzin Özyağcılar (karısı Hayriye), Bennu Yıldırımlar (kızı Fikret), Berrin Koper (gelini Ferhunde), Aslıhan Kandemir (kızı Leyla), Sevinç Erbulak (kızı Necla) ve Yeliz Tozan (kızı Ayşe), Ali Rıza Bey ailesinin başlıca karakterlerini sahneye taşıyorlar.

Aileden ülkeye, topyekun ve sancılı bir değişim...

1940'lı yıllar Türkiye'si...Yeniliklerin yenice hazmedilmeye çalışıldığı yıllar. Bir de savaş kaosu. Böylesi bir herc ü merc ortamında, orta halli bir memurun geliriyle hayatını devam ettiren, klasik Türk örf ve adetlerine bağlı bir aile. Aynı kalmanın silinmekle, değişimin yok olmakla yüzleştiği yıllar. Ve bu imtihan atmosferinde değişimin bir dayatma olduğu bir denklem içerisinde sosyal tepkimeye giren karakterlerin dramı. Reşat Nuri Güntekin, hüzünlü bir masal anlatıyor aslında. Her ne kadar yazar reyini değişimden yana koysa da, insanların yaşadığı drama kayıtsız kalamıyor. Değişimden hareketle altı çizilen, aslında 'sosyal yozlaşma'dır daha çok. Çünkü kadın-erkek ilişkisinde tutarsızlığın, eğlence alışkanlığındaki düzeysizliğin, çalışma refleksinin 'daha çok para'ya kilitletmesinin başladığı yıllardır.

Ve bir anlamda çarpık modernizmin ‘özgürlük’ ve ‘özgürleşmek’ idelerine ulaşmada yürünen yolun ortasına konuşlandırılan, “günah”, ”suç” ve “ayıp” basamaklarıdır irdelenen. Ali Rıza Bey...Gereksiz görülüp atılan ‘eski’ urbayı sonuna kadar üzerinde onurla taşıyan bir eski zaman kahramanı. Karısı, oğlu ve beş kızıyla ‘var ‘olmanın kavgasını veren bu adamın trajedisi ;algılayamadığı, anlamlandıramadığı, kafkaesk bir evrende, “değişim”i oldukça yakınında hissetmesi, yaşamasıdır. İşyerine aldirdığı bir kıza, patronun tecavüzü ve bu durumu ‘normal’ sayması ;toplumsal çürümenin bir işareti olarak daha ilk sahnede anlatılır. Ve daha ilk sahnede, Ali Rıza Bey’in toplumdan ayrıştığını görür. yalnızlığına ortak oluruz. Kadın karakterlerin fazla olması, onları değişim karşısındaki çözümlenin baş aktörü hali gibi algılayabilir. Ancak ben, bu algı yanılmasına karşın, ana ve yan karakterleriyle dengeli, tarafsız ve yalın bir karakterler geçidinin yazarca tercih edildiğini düşünüyorum.

Kuşkusuz 1940'lı yıllar çok uzağımızda değil. O dönemki toplumsal dalgalanmadan kaynaklı titremelerimiz devam ediyor. Bu nedenle Yaprak Dökümü, ele aldığı dönem itibarıyla, maziye ait gibi görünse de “bugün”den pek uzak durmuyor. Acısı Kral Lear'den hafif olmayan “Ali Rıza Bey” karakterini Savaş Dinçel, mükemmel oyunculuğuyla sahneye taşıyor. Dinçel “ahlak”ıyla abideleşen bu karakterin, değişim karşısında dışlanması ve acuze bir ihtiyar olarak değişen sisteme yeniden dahil olmasını aşama aşama başarıyla taşıyor sahneye. Fikret rolünü canlandıran Bennu Yıldırımlar da oyunun başarılı isimlerinden. Nedret Denizhan bir dönem oyunu olarak da düşünülebilecek Yaprak Dökümü'nü Tablolar halinde seyircinin belleğine sunuyor. Bu etkide oyunun ışık tasarımını yapan Mahmut Özdemir'in Katkısı önemli. Oyunun başarısında öne çıkan bir diğer unsur da Bora Ayanoğlu'nun yaptığı müzikler olmalı.

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun sahnelediği Yaprak Dökümü, klasik tadını bozmadan, döneminden dönemimize seslenme becerisini gösterebilen bir oyun. Hele ki Savaş Dinçel'in mükemmel yorumu varken !.. Klasik tutkunları kaçırmamalı !..

Hüseyin Sorgun

1.5. DENEME

Yazarın herhangi bir konudaki duygu ve düşüncelerini, kesin hükümlere varmadan, belli kural ve kaidelere bağılı kalmaksızın anlattığı yazı türüne “deneme” denir.

Denemeye özgü bir konu türü yoktur. Özgürce seçilen bir konuda, yazarın kendi kendisiyle konuşma havası içinde yazdığı bir yazı türüdür. Yazının konusu yazarın o anda aklına geliveren bir konu görünümündedir. Öğretici ve düşünsel yanı da vardır.

Denemenin belirleyici özellikleri şunlardır:

- Makale gibi düşünsel planla yazılır. Fakat makaleden kısa yazılardır.
- Yazar anlattıklarını kanıtlamak zorunda değildir. Bilimselden çok kişisel görüşünü açıklar, okuyucusunu kendisi gibi düşündürme kaygısı yoktur.
- Günöbirlik yazılardır, en beğenileni bile birkaç gün sonra unutulur.

Deneme Örneği

DERGİ, HÜR TEFEKKÜRÜN KALESİ

Şöhreti fethe koşan bir aydınlık ordusu. Kimi yarı yolda kalacak, kimi yol değiştirecektir bu akıncıların. Belki hiçbiri varamayacaktır hedefe. Genç düşünce, dergilerde kanat çırpar. Yasak bölge tanımayan bir tecessüs, tanımayan, daha doğrusu tanımak istemeyen. En çatık kaşlılarında bile insanı gülümseten bir “İtimâd-ı nefis”, dünyanın kendisiyle başladığını vehmeden bir saffet var. Tomurcukların vaitkâr gururu.

Bir şehrin iç sokakları gibi mahrem ve samimidirler. Devrin çehresini makyajsız olarak onlarda bulursunuz. Müzeden çok antikacı dükkanı, mühmel ve derbeder.

Kitap, istikbale yollanan mektup... Simokin giyen heyecan, mumyalanan tefekkür. Kitap ve gazete... Biri zamanın dışındadır, öteki “an”ın kendisi. Kitap, beraber yaşar sizinle, beraber büyür. Gazete, okununca biter.

Kitap fazla ciddî, gazete fazla sorumsuz. Dergi, hür tefekkürün kalesi. Belki serseri ama taze ve sıcak bir tefekkür. Kitap, çok defa tek insanın eseri, tek düşüncenin yankısı; dergi bir zekalar topluluğunun. Bir neslin vasiyetnamesidir dergi; vasiyetnamesi, daha doğrusu mesajı. Kapanan her dergi, kaybedilen bir savaş, hezimet veya intihar.

Bizde hazin bir kaderi var dergilerin: Çoğu bir mevsim yaşar, çiçekler gibi. En talihlileri bir nesle seslenir. Eski dergiler ziyaretçisi kalmayan bir mezarlık. Anahtarı kaybolmuş bir çekmece. Sayfalarına hangi hatıralar sinmiş, hangi ümitler, hangi heyecanlar gizlenmiş, merak eden yok.

Mecmua-i Fünûn (1863- 1865) tam bir mektepti, diyor Tanpınar. “Bu mecmua bizde, Büyük Fransız Ansiklopedisi’nin on sekizinci asırdaki rolünü oynar.” Ne garip mukayese! Fransız ansiklopedisi, yükselen bir sınıfın kavga silahıydı. Nasları devirmektir amaç; nasları, yani kiliseyi. Mecmua-i Fünûn, bir avuç bürokratın nâşir-i efkârıdır; daha doğrusu batıdan ithal edilen posa fikirlerin sergilendiği bir meydan. Ne milleti temsil eder, ne içtimaî bir sınıfı. Bununla beraber, düşünce tarihimizin bir sayfasıdır: Bedbaht veya bahtiyar bir sayfası. Hangimizde koleksiyonu var?

Dergiler, İkinci Meşruiyet'te bir hitabet kürsüsüydü, hitabet kürsüsü veya bayrak. Altın çağları yeni harflerin kabulü ile sona erdi. Eski okuyucularını kaybettiler, yeni okuyucu nesilleri yetişinceye kadar devletten yardım beklemek zorunda kaldılar. Cumhuriyet inteljansiyasının en acil vazifesi, maziyi tasfiye ve hâl-i tasfiyeydi. Tahrîr-i Sükûn kanunundan 1940'lara kadar, dergilerimiz hiçbir "aşırı düşünce"ye daha doğrusu düşünceye yer vermezler.

Sonra, zaman zaman çılgınlıklar duyulur, tek parti devrinin kesif ve kasvetli havasını dağıtmaya çalışan çılgınlıklar. Nihayet politika, haftalık kavga dergilerine görülmemiş bir alaka sağlar. Ve bu hay-huy içinde, sesi büsbütün kısılan edebiyat, birkaç zavallı derginin soluk sayfaları arasında nebatî bir hayat yaşar.

Cemil Meriç

1.6. SÖYLEŞİ

Herhangi bir düşünceyi, bir görüşü, bir konuyu; makale planıyla, karşılıklı konuşma havası içinde, günlük konuşma diliyle, kanıtlama amacı gütmeyen anlatan düşünce yazılarıdır.

Makaleye benzer bir yazı türüdür. Konusu daha çok genel ya da günlük sanat olaylarıdır. Fakat konu, tez ve savunma amacı güdülmeden ve karşılıklı konuşma havası içinde, sıcak bir dille yazılır. İnsanlar karşılıklı konuşmayı sevdiklerinden, söyleşi türündeki yazıları okumayı severler. İyi bildiği ve herkesin ilgilendiği bir konuda çoğu kişi söyleşi yazabilir. Bunun için bir konuda, ne söyleneceğini bilmenin yanı sıra, nasıl söyleneceğini bilmek gerekir. Söylenecekler, küçük şakalarla daha çekici duruma getirilebilir. İyi bir dinleyici olmak, iyi bir söyleşi yazmak için önemlidir. Usta bir söyleşi yazarı çok ağır konuları bile herkesin okuyup anlayabileceği bir duruma getirir.

Söyleşinin belirleyici özellikleri şunlardır:

- Düşünsel planla yazılır.
- Yazar anlattıklarının doğruluğuna, okuyucusu ile olan bağına güvenmeli, anlattıklarını günlük konuşma havasıyla, fakat mantık çerçevesinden ayrılmadan anlatabilmelidir.
- Kolay okunabilir bir üslup yakalayabilmelidir.

Söyleşi Örneği

GÜLER YÜZ

Asık suratlı insanlardan hoşlanır mısınız desem tabii bana gülersiniz. Zaten ben de biraz gülmeniz için söze böyle başladım. Güler yüze ve gülmeye dair olan bu konuşmayı asık suratla dinlemenizi istemem tabii. Konuşurken söze başladığınız sırada karşınızdakinin kaşlarını çattığını, asık bir suratla sizi dinlediğini görürseniz konuşmak hevesiniz kırılır. Lafı kısa kesip bu tatsız sohbeti bir an önce bitirmeye bakarsınız. Bir de karşınızdakinin sizi güler yüzle dinlediğini, hatta araya biraz da tatlı söz karıştırarak sohbeti renk verdiğini göreceksanız konuştukça konuşacağınız gelir.

Zaten öyledir. Güler yüz her şeyden önce insana cesaret verir. Çünkü güler yüzlü insanlar her kusuru hoş gören, affeden insanlardır. Dünyada ilk adımlarını yeni atmaya başlamış bir çocuğa herkes güler yüzle bakar. Onun her kusuru yapabileceğini ve bütün kusurların affedilmeye layık olduğunu önceden kabul ettiğimiz için çocuk karşısında gülümser bir yüz takınırız. Olgun insanlar yalnız çocuklara değil, herkese affedici, kusura pek aldırmayıcı bir yüzle bakarlar. Bu dünya öyle çatık kaşla dolaşmaya, şunun bunun kalbini kırmaya değer bir dünya değildir. Onun için güler yüzlü insanlar arasında yaşayanların hayatı daha tatlı geçer.

Bazı kimseler vardır, sanki Cenabı Hak onlara gülmeyi yasak etmiştir. Gülümsemeyi akli başında adamın ciddiliğini bozan bir hâl sayarlar. Yüzgöz olmasınlar diye çocuklarına gülmezler; laubali demesinler diye komşularına gülmezler. Kaşları sanki kudretten çatılmıştır. Çalışırken çatık, konuşurken çatıklar. Hatta kendilerine ettikleri zulüm yetmiyormuş gibi gülenlere de kızarlar.

Hayatı böyle saymak çok yanlıştır. Unutmayalım ki, biz insanların hayvanlardan bir farkımız konuşmaksa öteki farkımız da gülmektir. Hiç siz ömrünüzde gülen, kahkahalar savuran bir hayvan gördünüz mü? Zavallılar kim bilir ne kadar gülmek istiyorlardır! Hatta insan kardeşlerinin öyle bazı tuhaflıkları vardır ki, onların karşısında herhâlde kahkahalarla gülmek için can atıyorlardır. Ama, ne hikmetse, yüzleri gülmeye elverişli bir şekilde yaratılmamıştır. Kendilerini ne kadar zorlasalar gülemezler. Hâlbuki insanlar, çok şükür, gülebiliyorlar. Bu imkanı niçin kullanmamalı?

Alain filozof hiddetin bir hastalık olduğunu söyler. Hem de hiddeti öksürüğe benzetir. Nasıl öksürük bir gıcıkla gelirse hiddet de öyledir. Bir kere başladı mı bir kere ile kalmaz; ikide bir öksürdüğünüz gibi ikide bir de hiddetlenir, sağa sola çatarsınız. Bu hastalığın bir tek tedavisi vardır. O da gülmeye alışmaktır.

Gülmeye alışmak deyip geçmeyiniz. İkinci Cihan Harbi'nden önce, belki de Birinci Cihan Harbi'nin yarattığı ruh hâli yüzünden Avrupa'da bazı milletler çok az güldüklerini fark etmişlerdi. Âdeta neşe azalmış, insanlar fazlasıyla somurtur olmuşlardı. Bunun en çok Macarlar farkına varmışlar ve hatırımda kaldığına göre Budapeşte şehrinde insanlara gülmeyi öğreten bir mektep açmışlar. O zaman bu mektebe pek çok öğrenci yazılmış; özel olarak yetiştirilmiş hocalar gülmeyi ya öğrenmemiş veya unutmuş olan yaşlı başlı öğrencilerine hayatın türlü hadiseleri karşısında evlerinde, çalıştıkları yerlerde, kulüplerde, gazinolarda, hatta eğlence yerlerinde nasıl güleceklerini öğretmişler. O insanlar şimdi ne hâldedirler pek bilmiyoruz ama fi tarihinde insanları biraz olsun gülmeye alıştırmak için harcanan gayret herhâlde boşuna değildi. Nitekim Tagor filozof da kendi hususi mektebinde öğrencilerine günde bir saat gülmeyi, kahkahalarla gülmeyi değilse bile, gülümsemeyi belletiyordu.

Japonlarda yüksek terbiye, en büyük matem günlerinde bile gülümsemeyi emreder. Kocasını ölen bir Japon kadını ziyaretçilerini gülerek karşılamak zorundadır.

Hayatı iyi karşılamamanın sırrını bulabilmek için her şeyden önce gülümsemeyi öğrenmeli. Belki siz de bilirsiniz: Her hadiseyi güler yüzle karşılayan bir adama, “Eh... Hayatta muvaffak olduğun için sen tabii daima gülersin. Ama biz öyle miyiz ya?” demişler. Adam, bir kere daha gülmüş, “Yanılıyorsunuz, hem de çok yanılıyorsunuz. Ben hayatta muvaffak olduğum için gülmüyorum. Tam tersine! Güldüğüm için hayatta muvaffak oluyorum.” demiş. Bu söz boşuna söylenmiş bir söz değildir. İçinde bilinmesi gereken bir hakikat saklı.

Soğuğa dayanmanın en emin çaresi soğuğu sevmektir, derler. Gerçekten insan soğuğu aradığı zaman, ne kadar şiddetli olursa olsun, etkilenmez. Sıcacık şehir dururken karlı dağlara çıkanlar, vaktinden önce kışı arayanlar vardır. Karların içinde, gömleklerini de çıkararak bir pantolon âdeta çıplak gezerler. Soğuk, sıfırın çok altında olduğu hâlde onları üşütmez. Soğuğu sevdikleri için ona seve seve dayanırlar. Hayata dayanmanın en emin çaresi de hayatı sevmektir. İnsan bir kere hayatı sevince onun bütün külfetlerine katlanır; hiçbiri ağır gelmez. Sizi çok seven anneniz nasıl sizin yüzünüze hep gülerek bakarsa siz de hayata güler yüzle bakar, etrafınızdaki insanlara da neşe verir, hayatın bir kat daha güzelleşmesine hizmet edersiniz.

“Güleriz ağlanacak hâlimize.” diyen şair, emin olunuz ki, hata ediyor. Ağlanacak bir hâl karşısında ağlamaya kalkan adamdan hiçbir fayda gelmez. Fakat gülümseyen adamda, ümit vardır: Bu hâlin bir çaresini bulacak demektir.

Güler yüzün çözemeyeceği hiçbir mesele yoktur. Buzlar güneş karşısında nasıl erirse çetin meseleler de işe güler yüzle başlayan ve öylece devam eden insanların elinde çözülür. Asık surata kapanan kapılar güler yüze açılır.

Bektaşî'nin hikâyesini bilirsiniz: 80 yaşında öldüğü hâlde mezar taşına “5 sene yaşadı” diye yazdırmış. Bu beş sene onun hayatta gülerek, neşe içinde yaşadığı, gam kasavet nedir bilmeden hoşça geçirdiği senelermiş. Hayatınızı yaşadığınız yıllar boyunca uzatabilmek için her anınızı gülerek geçirmeniz gerekir.

Gene bizim bir şairimiz bir dostuna hediye ettiği resminin altına “Ağlarım hatıra geldikçe gülüştüklerimiz!” diye yazmıştır. Bu da güzel bir sözdür. Çünkü en iyi hatıra gülerek geçen günlerin hatırasındır. Hayatta o günlerin sayısı az olursa insan bir gün gelir, “Ne etmişim de gülmemişim!” diye ağlayabilir.

Yüzünüzden tebessüm eksik olmasın.

Şevket Rado

1.7. RÖPORTAJ

Gazete ve dergilerde yayımlanan yazı türlerinden biridir. Öğretici yazı türüdür. Bir olay, bir durum; yerinde gezip görülerek, olayla ya da durumla ilgili değişik kişilerle konuşularak, soruşturularak yazılır. Röportaj hem gezi yazılarının hem makalenin özelliklerini taşır. Makale gibi dayandığı sağlam bir düşünce, bir tez vardır. Yazar; sorunu yerinde inceleyerek, gezip görerek, halkla, varsa mağdurla ve yetkili kişilerle konuşarak; fotoğraf, belge, istatistik bilgiler... gibi bilgilerle destekleyerek okuyucunun bilgisine sunar. En çok kamuoyu toplayan gazete yazısıdır.

Çok yönlü anlatım olanakları vardır. Bu yönüyle diğer düşünce yazılarından zengindir. Uzunluğu çoğu zaman makaleden çoktur. Bazen bir röportaj yazısı gazetenin iç sayfalarından birinde dizi hâlinde günlerce yayınlanır. Okuyucunun sıkılmadan, merakla, okuduğu bir yazı bir türüdür.

Röportaj türünün belirleyici özellikleri şunlardır:

- Röportaj da düşünsel planla yazılır.
- İşlenen konu; toplumsal, sanatsal olay ya da olgu olmalıdır.
- Yazar anlattıklarının doğruluğunu; konuşma, bilgi toplama ve fotoğraflarla desteklemeli, anlattıklarını bir mantık çerçevesine oturtabilmelidir. Her anlattığı, önceki anlattıklarıyla çelişmemelidir.
- Röportaj yazarı; açıklayıcı anlatım, öyküleyici anlatım, betimleyici anlatım ve tartışmalı anlatım gibi bütün anlatım yollarından yararlanır. Okuyucuya konunun önemini kavratılmak için örnekleme, karşılaştırma, tanık gösterme gibi nesnel verilerden de yararlanmalıdır.
- Röportaj yazıları zamanla tarihsel belge olabilir.
- Fotoğraf ya da belge kullanılabilir.

Röportaj Örneği

Cengiz Aytmatov ile Dil ve Edebiyat Üzerine

PARLATIR: Sayın Aytmatov, söyleşimize önce "dil" diyerek girelim istiyorum. Dile bakış açınız nedir?

AYTMATOV: Dil sorununu tek başına ele almak mümkün değil. Her bir halkın sahip olduğu önemli değerleri vardır. Biri yaşadığı yurdu, toprağı; ikincisi dili. Fakat dil önde gelir. Şöyle ki bazı halklar topraklarından sürülmüş; yerini yurdunu kaybetmiş olabilir. Nitekim Stalin zamanında bu oldu. Fakat bu halk dilini kaybetmedi. Eğer dilini de kaybetmişse bir halk, asimile olmuş demektir. Stalin zamanında biz bunu da yaşadık. Ancak biz bunun için de mücadele verdik; yani kendi dilimizi, kendi kimliğimizi korumak için mücadele ettik. Bu mücadeleden maksat karşılıklı savaş değil, fikirlerimizle, yazılarımızla haklılığımızı ispat etmektir; fikir hayatımızı geliştirmektir. Dünya halkları etnik ve lengüistik açıdan ayrı özelliklere sahiptir.

PARLATIR: Cengiz Bey, siz Türk lehçelerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Türk diline nasıl bakıyorsunuz?

AYTMATOV: Bu konuya iki açıdan bakmak lâzım. Önce bütün olarak, yani Kırgızca, Özbekçe, Türkmence, Kazakça, Azerice vb. hepsi Türk dilidir. Etnik derecede ise kendi dil yapısını sürdürenler olmuş. Bu açıdan onlara ayrı bir dil gibi bakmak lâzım. Ben bu sorunu çok düşünürüm. Türk dillerinin hepsinin üstünde bir ortak edebî dil yaratmak lâzım. Örneğin Araplara bakalım. Edebî dil olarak Arapça değişik milletlerce ortak bir özelliğe sahip; ancak Suudî Arapçası, Mısır Arapçası, Libya Arapçası vb. kendi lehçesini kullanıyor.

PARLATIR: Efendim, bu "ortak dil" veya "edebî dil" konusunu biraz açalım, o konuda konuşalım. Nasıl bir ortak dil düşünüyorsunuz?

AYTMATOV: Aslında bu sübjektif bir konudur. Üç beş kişinin bir araya gelmesi ile halledilecek bir konu değildir. Objektif açıdan bakar isek tarihî gelişimi göz önünde tutmak gerekir. Geçmişte ayrılan bu halklar şimdi bir araya gelme imkânına sahip oldu. Yavaş yavaş bu ortak edebî dili işlemek, yaratmak da gerçekleşecek. Bu konuda çalışmalar yapmak gerekir. Bunu gerçekleştirmek için de her cumhuriyette birlikler oluşturmak gerekir herhalde. Her birlik değişik cumhuriyetlerdeki dilleri karşılaştırmalı olarak incelemeli. Aralarındaki farklılıklar uzmanlarca tespit edilerek bunlar ilkokul çağından başlayarak yeni kuşaklara, gençlere öğretilmelidir. Ayrıca sizin derginiz gibi dergiler de birbirlerine yardımcı olmalıdır. Gazetelerin, televizyonun rolünü de unutmamak gerekir.

PARLATIR: Şimdi burada ister istemez söz alfabe konusuna geliyor sanırım. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz; yani ortak alfabe konusuna nasıl bakıyorsunuz?

AYTMATOV: Alfabenin bir olması Őart; ancak yalnızca alfabenin deęiŐmesi yetmez. Terimlerin ortak kalması gerekir. Okullarda eğitimin ele alınması gerekir. Her bir cumhuriyette eğitim sistemi çok farklı.

PARLATIR: Cengiz Bey, Sovyet Trkolojisi dergisinde Türk dilinin durumunu deęerlendirmiŐsiniz. Biraz da bu konudan söz edelim. Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yerini nasıl görüyorsunuz?

AYTMATOV: Evet, ben Türkolog değilim. Ancak bilim adamları, yani dilciler, tarihçiler, etnologlar, sosyologlar vb. ayrı ayrı bilimsel çalışmalar yapmalı, ortak eserleri ortaya koymalıdır. Bu değerleri de yazarlar edebî eserlerde kullanmalı, ortak dili kullanmak yoluyla halka ulaŐılmalıdır.

PARLATIR: Şimdi sorumuzun ikinci bölümüne geçelim: Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri...

AYTMATOV: Şimdi Türk dili eski Sovyetler Birliği'nde Slav dillerinden sonra ikinci sırada geliyordu. Fakat bizim dilimiz bilim ve teknoloji alanında iyi iŐlenmemiŐ idi; yani geri durumdadır. Dilimizi bu yönden iŐlememiz, geliŐtirmemiz gerekir. Şimdi buna bir imkn doğdu; yapılması gerekenleri iyi ele almak gerekir. ağın geliŐmelerini dilimize kazandırmak zorundayız. Nitekim yukarıda ortak edebî dilden söz ettik; o ortak dile doğru gitmemiz gerekir. Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri ise İngilizce, İspanyolca, Fransızca, Almanca gibi dillerden sonra geliyor herhalde. Fakat bana göre çok konuŐulmaktan öte dili iyi işlemek önemli. Her bir dilin felsefesi olmalı. Bu felsefe geçmiŐle yetinmemeli, geleceğe de yönelmeli. Çağımız bilgisayar ağı. Ben Japonya'ya gitmiŐtim. 150 milyonluk Japonya bu bilgisayar teknolojisini kendi diline başarıyla uygulamıŐ; çok iyi programlamıŐ. Bu teknolojiyi ilkokuldan başlayarak uygulamak gerekir.

PARLATIR: Şimdi biraz da edebiyattan, romandan konuşalım. Dil konusunda yapılan bu değerlendirmeler ile roman sanatı arasında bir bağ kurmaya çalıŐalım. Evet, önce roman...

AYTMATOV: Roman üzerinde pek çok değerlendirmeler yapılmıŐ; eski zamanlarda destanlar, efsaneler vardı. Şimdi bu destanlar eski zamanların anıt eserleridir. Gelecekte de belki bugünün romanlarına böyle anıt eser gibi bakılacak. Yani roman, sanat eserleri içinde en yüksek değere sahip bir türdür. nk roman insanoğlunun hayatının çok yönlü göstergesidir. Bu yazgısı ile roman uzun süre sanat özelliğini koruyarak yaŐayacaktır.

PARLATIR: Peki, Cengiz Bey, siz bunun için mi romanı tercih ediyorsunuz? nk Őiire, tiyatroya pek itibar etmediniz, bu türlerle fazla uęraŐmadınız galiba? Hep roman, roman, roman.

AYTMATOV: Yoo... Sadece bundan değil... Ben de Şiir yazmak isterdim, fakat yazamadım.

PARLATIR: Yani Őiiri Őairlere bıraktınız...

AYTMATOV: Evet... Aslında sinemayı da, tiyatroyu da kendime yakın buluyorum. Fakat hepsine birden vakit ayıramıyorum. Romanın dıŐında ötekilerine vakit ayıramıyorum. Ayrıca, bakın bir de televizyon çıktı Şimdi. Televizyon sanki edebiyatın görevini üstlenmiŐ gibi. Yani edebiyat televizyon kasetlerine girecek. Belki de kitabın yerini kaset alacak. Bu durum dünya kültürü için büyük tehlike oluŐturuyor. Biz kitabı korumalıyız. Çünkü kitap dünya kültürünün temelidir.

PARLATIR: Cengiz Bey, gerçekten çok güzel romanlar kaleme alıyorsunuz ve dünya edebiyatında sevilerek okunuyorsunuz. Peki, bu konuyu, bu coŐkuyu nereden alıyorsunuz; ilham kaynaklarınız nelerdir?

AYTMATOV: Bunu anlatmak çok zor. Her insanın içinden gelen bir Őeyleri vardır. Biri tablo yapıyor, biri müziği yapıyor, biri kitap yazıyor. Bu insanın iç dünyasına bağlı bir durumdur. Konular ise deđiŐken olabiliyor. Bazen uzun uzun düşünuyorsunuz bir konuyu; fakat bazen bir anlık bir olay da roman konusu olabiliyor. Meselâ dün akŐam biz burada sohbet ederken Mevlevi derviŐlerinin niçin döndüklerinden konuŐtuk. Onu düşünüyorum; sonra tasavvuftan konuŐtuk, onu düşünüyorum; insanın hayatını düşünüyorum...

PARLATIR: Türk edebiyatının dünya edebiyatındaki yeri konusunda ne düşünüyorsunuz? Türk yazarlarının bu yoldaki katkısı ne durumda veya ne ölçüdedir?

AYTMATOV: Evet, bu yolda büyük yazarlar var. Örneğin Yaşar Kemal. Fakat batı basını ve eleştirmenleri Yaşar Kemal gibi güçlü yazarları tanıtacakları yerde kendi yazarları lehinde yazılar yazıyorlar. O Batılı yazarlardan bizim neyiz eksik... Ayrıca, belki biz psikolojik analiz yapma konusunda kendimizi yetiştirmiş değiliz. Belki biz bugünün aktüel sorunlarını anlamıyoruz. Şimdi eski Sovyetlerdeki gelenekçi yazarlar şaşırmış durumdadır. Kâbus dolu kitaplar yazıyorlar. Bunu kendilerine sorduğumda, insan insanın düşmanı, insan insana zulüm eder, diye cevap veriyorlar ve bunu da doğru diye savunuyorlar. Üstelik bunu savunanların çoğu da eleştirmen. Şimdi bir örnek verelim: Örneğin 40 yaşında bir adam 11 yaşında bir kız çocuğunu arabasına alır, onu gezdirir ve onunla ilişki kurar. O tip yazarlar bunu alıp psikolojik bir olay olarak işliyorlar. Aradan yıllar geçer, adam Avustralya'ya gider ve döner. Genç kız da büyümüştür. Adam bu genç kıza telefon eder ve yıllar önce beraber oluşlarını hatırlatmak ister. Genç kız ona, bende senin gibiler çoktur der ve onu reddeder. Fakat genç kız bu olaydan sonra bir bara gider, viski içer ve geçmişi düşünmeye koyulur. Sonunda, kendi kendine "Benim en güzel yılım 11 yaşındaki günlerim" der. Şimdi bu tür bir konuyu işleyen romana Amerika'da en büyük eser gözüyle bakılıyor. Yani kritikçiler, eleştirmenler bunu yapıyor. Bir eleştirmen isterse sıradan bir romanı en büyük bir eser olarak ortaya koyabiliyor. (...)

İsmail Parlatır

2. BÖLÜM SONU SORULARI

1. Aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

- a. Haber planı tersine dönmüş piramit diye bilinir.
- b. Haber önemli olmalıdır.
- c. Hiç bir yayın organı habersiz düşünülemez.
- d. Haber kaynağını yaşamdan alır.
- e. Haber toplayana, haber yazana sanatçı denir.

2. Aşağıdakilerden hangisi makalenin özelliklerinden değildir?

- a. Düşünsel planla yazılmasa da olur.
- b. Yazar anlattıklarının bir mantık çerçevesine oturabilmelidir.
- c. Yazar anlattıklarının doğruluğuna güvenmelidir.
- d. Her anlatılan önceki anlattıklarıyla çelişmemelidir.
- e. Karşılaştırmadan yararlanılmalıdır.

3. İyi bir eleştiri yazısında aşağıdakilerden hangisi bulunmaz?

- a.** Yalın bir dille anlatılmalıdır.
- b.** Taklit edilmiş olmamalıdır.
- c.** Anlatımı özentili olmalıdır.
- d.** Yergilerde sataşma olmamalıdır.
- e.** Yazar, bu alandaki terim niteliğindeki sözcükleri iyi bilmelidir.

4. Aşağıdakilerden hangisi denemenin özelliklerinden değildir?

- a.** Makaleden kısa yazılardır.
- b.** Kişisel görüş ağırlıklıdır.
- c.** Günü birlik yazılardır.
- d.** Yazar anlattıklarını kanıtlamak zorundadır.
- e.** Okuyucusunu kendisi gibi düşündürme kaygısı yoktur.

5. Makaleye benzer bir yazı türüdür. Konusu daha çok genel ya da günlük sanat olaylarıdır. Konu tez ve savunma amacı güdülmeyen ve karşılıklı konuşma havası içinde, sıcak bir dille yazılır. **Bu cümleler hangi yazılı anlatımın tanımıdır?**

- a. Fıkra
- b. Günlük
- c. Röportaj
- d. Deneme
- e. Söyleşi

6. İyi bir röportaj yazısında aşağıdakilerden hangisi bulunur?

- a. Betimlemeli anlatım kullanılır.
- b. Öykülemeli anlatım yolu kullanılmaz.
- c. Süslü bir dil kullanılır.
- d. Özentili bir dil kullanılır.
- e. Anlatım yollarının birinden diğerine geçiş yapılmaz.

7. Gazetemdeki köşemde her gün yazıyorum. Herkes benim köşemin adını bilir. Okuyuculara bazı günlük sorunlar hakkındaki düşüncelerimi belirtirim. Yazdıklarımı herkes anlasın diye basit bir dille, ayrıntıya girmeden veririm. Kısa, yoğundur anlattıklarım; yazdıklarımın doğruluğunu kanıtlamak gibi bir derdim yoktur benim.

Böyle konuşan birinin türlerinden hangisinde söylenebilir? aşağıdaki yazdığı

- a. Fıkra
- b. Deneme
- c. Makale
- d. Günlük
- e. Eleştiri

8. Dün, Rize halkı yine bir felaketle karşı karşıya kaldı. Üç gün aralıksız yağan yağmur neticesinde şehrin sularını denize taşıyan dere-ler taşıdı. Çamur deryasına dönen şehirde yaşam felç oldu. Buna toprak kayması da ek-lenince yamaç köyleri zor anlar yaşadı. Bütün bu olumsuzlukları doğal koşullara bağlamayıp plansız yerleşim ve altyapı eksikliği konularında öz eleştiri yapmak uygun bir davranış olur.

Bu parça, aşağıdaki yazı türlerinden hangisini örneklemektedir?

- a. Deneme
- b. Makale
- c. Fıkra
- d. Eleştiri
- e. Röportaj

9. Artık bir gazete için değil, kendim için yazıyorum. Hem de konu, üslûp sıkıntısı çekmeden. Aklıma ne gelirse, içime doğduğunca yazıyorum. Yazdıklarımın bazıları sanatla edebiyatla ilgili dergilerde yayımlanıyor.

Böyle konuşan bir sanatçının hangi türde yazdığı söylenebilir?

- a. Makale
- b. Günlük
- c. Anı
- d. Deneme
- e. Öykü

10. Düşünce, sanat ve edebiyat yapıtlarını açıklama, çözümleme ve değerlendirmeye yönelik bir yazı türüdür. Sanatçının veya düşün adamının yaratısından daha iyi anlaşılmasını, kavranmasını sağlar. Türün bu işlevini yerine getirmesi, yazarın ele aldığı yapıta bağlı kalmasına, ona önyargılarla yaklaşmamasına, açıklama, çözümleme ve değerlendirme yolunda sürekli çaba göstermesine bağlıdır.

Bu parçada sözü edilen edebiyat türü aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Fıkra
- b. Makale
- c. Deneme
- d. Günlük
- e. Eleştiri

CEVAPLAR

1. E

2. A

3. C

4. D

5. E

6. A

7. A

8. C

9. D

10. E

KAYNAK

**Canan İleri, Zeliha Güneş, Hülya Pilancı,
Zakine Öztürk Çelik, *Sözlü ve Yazılı Anlatım,*
Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998.**